

Hadis-i Şeriflerin Sayısı

Bu yazı, Dursun Ali Yılmaz Hoca Efendi tarafından, “Murat Padak/Şanlıurfa, Diyanet Eğitim Merkezi Eğitim Görevlisi” etiketiyle, “Rakamlarla Hadisler ve Yanlış Bilinen Gerçekler” başlığı altında “WhatsApp üzerinden yayılan kısa bir yazının tahlil ve tenkidi çerçevesinde kaleme alınmıştır.

Murat Padak kardeşimiz bir yere kadar emek sarf etmiş (veya sarf etmiş gibi gözükmüyor) ise de bu kısa yazısında ciddi ilmi hataların altına imzasını koymuştur. Bu yazısından gerekli olan bölümleri parça parça ele alarak tahlil etmeye çalışacağız İnşAllah Teâlâ.

- **Murat Padak, *Kütübü Tisa* kitaplarının hadis-i şerif rakamlarını şöyle vermektedir:**

“*Buhari: 7031, Müslim: 5367, Tirmizi: 3924, Ebu Davud: 4592, Nesai: 5691, İbn Mace: 4340, el-Muvatta: 1823, Darimi: 3406, Müsned (Ahmed b. Hanbel): 26.985, Sahih-i İbn Hibban: 7651, Sahih-i İbn Huzeyme: 2879, Müstedrek: 8907, Beyhaki: 20.095*”

Toplam: 102.691”

1. **Mülâhaza:** Murat Padak’ın verdiği sayılarla ilgili olarak söylenecek ilk söz, genellikle “yaklaşık olarak”, “civarında” vb. ifadeler kullanmamış olmasıdır ki bu da verdiği rakamların takribi/tahmini değil (en azından Murat Padak’a göre) kesin sayılar olduğu anlamına gelmektedir. Nitekim verdiği sayıların küsuratlı olması da bunu göstermektedir.

Diğer taraftan Murat Padak bu sayıları ne şekilde elde ettiği hususunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu sayıları bizzat kendisi her kitabın hadis-i şeriflerini teker teker sayıma tabi tutarak mı yoksa herhangi terkim (sayım) yapan bir kaynaktan mı elde etmiştir?

Toplam 102.691 hadis-i şerifi sayıma tabi tutmanın ciddi meşakkatli bir iş olması sebebiyle bu kısa yazısı için bunu bizzat Murat Padak’ın yapmış olduğu ihtimali çok zayıf görmektedir. Bununla beraber bu sayılarla ilgili Murat Padak ne herhangi bir kaynak belirtmiş ne de hadis-i şeriflerini saydığı kitapların hangi baskılarını dikkati nazara aldığını açıklamıştır. Elbette internette *Kütübü Sitte* ve diğer bazı kitaplarla ilgili bir kısım sayılar verilmektedir ki büyük ihtimalle Murat Padak da yazısının sayılarla ilgili bölümünü veya diğer bölümlerinin bir kısmını internet sitelerinde verilen bilgilerden derlemiş olması gayet muhtemeldir -Allah-u Teâlâ Âlem-.

2. **Mülâhaza:** Murat Padak’ın (eğer var ise) terkim (sayma) metodu hatalı olup verdiği sayılar da gerçeği yansıtmamaktadır.

- **Murat Padak’ın *Sahihu’l-Buhari* ile ilgili verdiği sayı: 7031, *Sahih-i Müslim* ile ilgili verdiği sayı ise: 5367’dir.**

İbnü's-Salah (v. 643) *Mukaddime*'sinde (s. 163, bsk. Daru'l-Mearif), İmam Buhari'nin *Sahih*'inin hadis sayısı mükerrerlerle beraber (tekrar edilen hadis-i şeriflerin de sayılması durumunda): 7275 olarak vermektedir. Yine İbnü's-Salah mükerrerlerin ayrıca sayılmaması durumunda 4000 (civarında) hadis-i şerifin bulunduğunu başkalarından nakletmektedir.

Sahih-i Müslim'le ilgili olarak ise Zerkeşi (v. 794) *en-Nüket*'inde (c. 1, s. 190-191) İmam Müslim'in arkadaşı Ebu'l-Fadl Ahmed b. Seleme en-Neysaburi'den (v. 286) mükerrerlerle birlikte 12.000 (civarı) hadis-i şerifin bulunduğunu nakletmiştir. Mükerrerler çıkartıldığında ise İbnü's-Salah *Siyanetü Sahih-i Müslim*'inde (s. 99-100) 4000 (civarı) hadis-i şerifin bulunduğunu nakletmektedir.

Sadece bu bilgileri dikkati nazara aldığımızda Murat Padak'ın *Sahihu'l-Buhari* için verdiği sayı 7031'de mükerrerleri ayrıca saydığını, *Sahih-i Müslim* için verdiği sayı 5367'de ise tekrarları sayımda göz ardı ettiği fikrini oluşturmaktadır.

Diğer taraftan İmam Müslim'in hadis-i şerif sayısı için verilen 5367 sayısına nasıl ulaşıldığı da merak konusudur.

Mesele çok daha ciddi ve uzun soluklu tahkike muhtaç olmakla birlikte Murat Padak'ın özellikle *Sahih-i Müslim*'le ilgili verdiği sayının tutarlı bir tarafı olmadığının açıklığa kavuştuğunu düşünerek bu kadarla kifayet edilmiştir. *Sahihu'l-Buhari*'nin mütedavel tahkikli/edisyon kritikli baskılarında verilen hadis-i şerif sayılarının verilmesine veya diğer konuların ele alınmasına lüzum görülmemiştir.

Bununla birlikte mesele ile ilgili kaynak belirtmek amaçlı İmam Buhari'nin *Sahih*'inin hadis sayıları ile ilgili Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Hammuye es-Serahsi'nin (v. 381) *Adedu Cemii Hadisi'l-Camii's-Sahih li'l-Buhari* adıyla basılan ufak bir risalesi bulunduğunu söyleyebiliriz. Konuya özellikle önem atfedip *Fethu'l-Bari* adlı şerhinin mukaddimesi *Hedyü's-Sari*'de (c. 2, s. 1258-1268) (الفصل العاشر في عدد أحاديث الجامع) adı altında fasıl açan diğer bir kişi elbette Hafız İbn Hacer'dir (v. 852). İbn Hacer el-Askalani'nin verdiği sayı İbnü's-Salah'ın verdiği sayıdan biraz farklı olup 7397'dir."

Not (1): *Sahihu'l-Buhari*'nin: tekrarlı hadis sayısının: 7275, tekrarsız hadis sayısının: 4000 (civarında), *Sahih-i Müslim*'in tekrarlı hadis sayısının: 12.000 (civarında), tekrarsız hadis sayısının: 4000 (civarında) olup arada ciddi fark bulunmaktadır. *Sahih-i Müslim*'de mükerrer hadis-i şeriflerin fazla olmasının sebebi ise İmam Müslim'in asıl rivayetin farklı tariklerini/isnadlarını bir yere toplamayı amaç edinmiş olmasıdır.

Not (2): Muhammed Fuad el-Baki'nin *Sahih-i Müslim* ile ilgili terkim (sayımı) çok farklı bir metot takip edilerek yapılmış olduğundan (3033) 34 sayısına ulaşılmıştır (bk. Üstad Muhammed Avvame, *Tedribu'r-Ravi*'ye yaptığı talik, c. 2, s. 372).

b- Murat Padak'ın *Sahih-i İbn Huzeyme*'yle ilgili ise verdiği sayı: 2879'dur.

3. **Mülâhaza:** Muhammed Mustafa el-Azami (bsk. el-Mektebü'l-İslami) ve Mahir Yasin el-Fahl (bsk. el-Mizan) baskılarında: 3079, Daru't-Tasil baskısında ise: 3157 sayısı verilmektedir. Murat Padak'ın 2879 sayısına nasıl ulaştığı ise diğer dikkat çeken bir husustur.
4. **Mülâhaza:** *Sahih-i İbn Huzeyme* ile ilgili diğer bir husus ise bu eserin dörtte üçlük gibi büyük bir bölümünün zamanından beri kayıp olduğudur (bk. Şerefüddin ed-Dimyati, *el-Metceru'r-Rabih fi Sevabi'l-Ameli's-Salih*, s. 2; Hafız İbn Hacer, *İthafu'l-Mehere*, c. 1, s. 159; İbn Hacer, *el-Mucemu'l-Müfehris*, s. 42). Doğal olarak elimizdeki el yazma ve basılı olan nüshalar da eksiktir. Ancak yazısında Murat Padak'ın bu hususa değinmiş olmaması diğer kitaplarda olduğu gibi *Sahih-i İbn Huzeyme* ile ilgili de tam sayıyı verdiği zannını vermektedir.

Mahir Yasin el-Fahl, tahkikini yaptığı baskının altıncı cildinde Hafız İbn Hacer'in *İthafu'l-Mehere*'sinden ve İbn Hibban'ın *Sahih*'inden *Sahih-i İbn Huzeyme*'nin eksik bölümüne ait bir kısım hadis-i şerifleri derleyip toplamıştır (kısmi inşa yapmıştır). el-Fahl bu bölümde 357 hadis-i şerif zikretmektedir. Bu bölüm dikkati nazara alındığında el-Fahl'in baskısında toplam hadis-i şeri sayısı: 3436 olmaktadır. Yine Daru't-Tesil baskısında da (c. 3/503-4/113) benzeri bir durum söz konusudur. Bu baskıda ise ekleme yapılan bölümle birlikte toplam hadis-i şerif sayısı: 3573'dir.

c- Murat Padak'ın *Sünenü't-Tirmizi* ile ilgili verdiği sayı 3924'dür.

Ahmed Şakir'in ilk iki cildini tahkik ettiği Mustafa el-Babi el-Halebi'nin 5 ciltlik baskıda ve yine bu sayımı dikkati nazara alan Beşşar Avvad Maruf'un Daru'l-Garbi'l-İslami baskısında: 3956, Daru't-Tesil baskısında: 4268, Şuayb er-Arnaut'un Daru'r-Risale el-Alemiyye baskısında: 4300, el-Meknez baskısında ise: 4337 sayısı bulunmaktadır.

d- Murat Padak'ın *Ebu Davud* ile ilgili verdiği sayı: 4592'dir.

Sünen-i Ebi Davud'un Daru't-Tesil tahkikli baskının sayısı: 5185, Muhammed Avvame tahkikli baskısının sayısı: 5232, İzzet Ubeyd ed-Deas'ın Daru İbn Hazm baskısının sayısı: 5273, Şuayb el-Arnaut tahkikli baskısının sayısı: 5274, el-Meknez baskısının sayısı: 5276'dır.

e- *Sünenü'n-Nesai*, *Sünen-i İbn Mace*, *el-Muvatta*, *Sünenü'd-Darimi*, *Müsned Ahmed*, *Sahih-i İbn Hibban*, *el-Müstedrek* ve *es-Sünenü'l-Kübra li'l-Beyhaki* ile ilgili verilen sayılarla ilgili *Sünenü't-Tirmizi* ve *Sünen-i Ebi Davud*'la ilgili zikredilenlerin benzeri bir kısım mülâhazalar ifade edilebilecek olsa da uzatmamak adına gerekli görülmemiştir.

Murat Padak'ın Verdiği Sayılarla İlgili Genel Değerlendirmeler

5. **Mülâhaza:** Murat Padak'ın 13 kitapla ilgili verdiği sayı değerlerinin tamamına yakını ne elimizde mütedavel (hizmet edilmiş/tahkikli veya yaygın olan) baskıların hadis-i şerif sayıları ile ne de önceki âlimlerin (genellikle takribi olarak) verdikleri sayılarla mutabakat sağlamaktadır.

Bu durumda sorulacak olan soru şudur: Murat Padak'ın verdiği sayı değerlerini

kendi teker teker hadis-i şerifleri sayarak ortaya koymamış ise (ki bu kısa yazı için 102.691 hadis-i şerifi sayıma tabi tutmak makul gözükmemektedir) neden kaynağını belirtmemiştir? Ve neden kendisinin verdiği sayı değerleri genellikle herhangi bir kaynakla mutabakat göstermemektedir?

6. Mülâhaza: Murat Padak, kısa yazısında tüm hadis-i şeriflerin toplam sayısına ulaşmayı amaçlamış ancak kaynak seçiminde titiz davranmamıştır.

Eğer Peygamber Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem'in hadis-i şeriflerinin takribi toplam sayısı çıkartılacak ise bu hususta kaynak seçiminde ciddi titiz olunması şarttır. Nitekim *Kütüb-ü Tisa*, hadis-i şerif kitapları arasında en maruf olan eserler olmakla birlikte hadis-i şeriflerin toplam sayının tespitinde merkeze alınması hususunda doğru bir kaynak seçimi olmayacağı ortadadır. Zira bu kitaplar müellifleri tarafından belli şartlar/kriterlere uygun olup yazılmış eserler olup, hadis-i şeriflerin hepsinin veya büyük bir kısmının veyahut belli bir konu/tarzda bulunan bütün hadis-i şeriflerin hepsinin toplanması amaçlayan kitaplar değildir.

Daha sonraki dönemlerde daha kapsamlı ve hadis-i şeriflerin hepsini/büyük bir kısmını toplamayı veya belli konuda/konularda bütün hadis-i şerifleri toplamayı amaçlayan çalışmalar bulunmaktadır. Mecdüddin İbnü'l-Esir el-Cezeri'nin, (v. 606) Rezin b. Muaviye es-Serakusti'nin (v. 535) *et-Tecrid li's-Sıhah ve's-Sünen* adlı eserini de dikati nazara alarak *Sahihu'l-Buhari*, *Sahih-i Müslim*, *Sünen-i Ebi Davud*, *Sünenü't-Tirmizi*, *Sünenü'n-Nesai* ve *el-Muvatta'nın* hadis-i şeriflerini topladığı *Camiu'l-Usul fi Ehadisi'r-Resul* adlı eseri bu hususta önemlidir. İbn Hacer el-Askalani'nin (852) *el-Metalibu'l-Aliye bi Zevaidi'l-Mesani'di's-Semaniye* ve *İthafu'l-Mehere bi'l-Fevaidi'l-Mübtekere min Etrafi'l-Aşere'si* bu hususta önemli olabilecek kitaplardandır. Celalüddin es-Süyuti'nin vefatı sebebiyle tamamlayamadığı ancak 71 kaynaktan 100.000'e yakın hadis-i şerif topladığı *Cemu'l-Cevamii* bu alanda dikkate alınması gereken kitaplardandır. es-Süyuti'nin *el-Camiu's-Sağir*, *Zevaidü'l-Camii's-Sağir* ve *el-Camiu'l-Kebir'i* ve Muhammed Abdurrauf el-Münavi'nin (v. 1031) *el-Camiu'l-Ezher min Hadisi'n-Nebiyyi'l-Enver* ve *Künüz'l-Hakaik min Hadis-i Hayri'l-Halaik* adlı eserleri, Ali el-Mütteki el-Hindi'nin (v. 975) *Kenzu'l-Ummal'i* son zamanda basılan ve Abbas Ahmed Sakar ve Ahmed Abdülcevad'ın es-Süyuti'nin hadis-i şerifleri toplama amaçlı yazdığı eserlerden derlediği ve Şeyhu'l-Ezher Abdülhalim Mahmud'un takriz yazdığı *Camiu'l-Ehadis* bu hususta dikkate alınması gerekmektedir.

Elbette burada zikrettiğimiz eserlerin bir kısmının (hatta belki büyük bir kısmının) bütün hadis-i şeriflerin takribi bir sayısını ortaya koyma hususunda faydalı olmayacağına dair bir takım mülahazalar zikredilebilir. Ancak bu eserlerin burada zikredilmesinin sebebi toplam sayının tespitinde bu eserlerin şart olduğunu veya bunun dışındaki eserlerden faydalanmanın yanlış olacağını ispat değil, bilakis Murat Padak'ın toplam sayının tespit ederken kaynak seçimini meşhur eserler üzerinden yaparak yanlış bir metot takip ettiğine dikkat çekmektir.

İmam Buhari'nin "100.000 sahih hadis-i şerif ezbere biliyorum" ifadesi izah sadedinde İbn Hacer bu sayıya bir hadis-i şerife ait farklı isnadların ve mevkuf rivayetlerin de dâhil olduğunu ifade etmektedir. Devamla İbn Hacer "Sahih olsun sahih olmasın bütün hadis-i şerifler *Müsned*, *Camii*, *Sünen* ve

Ecza türü kitaplardan toplansa tekrarsız olarak ne bu sayıya ulaşabilir, ne 50.000 sayısına ulaşabilir” demektedir (Bikai, *en-Nüketü’l-Vefiyye*, c. 1, s. 129; es-Süyuti, *Tedribu’r-Ravi*, c. 2, s. 350-351, thk. Muhammed Avvame). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere bütün hadis-i şeriflerin toplam sayısını tespit işi *Kütübü Tisa* ve benzeri kitaplarla kısıtlı kalarak mümkün değildir.

Elde bulunan el yazma (mahtut) ve matbu birçok eserlerden bütün hadis-i şerifleri bir ansiklopedide toplama emeli olan ve bu çalışmanın bazı bölümlerini yayınlayan Abdülmelik b. Bekr Abdullah Kadı, çalışmasını tanıtmaya amaçlı *Cemu’s-Sünne en-Nebeviyye beyne’l-Vaki ve’l-Memul* adlı bir eser yazmıştır. Bu esere müracaatla bu tür işlerin kolay olmadığı ve geniş bir kaynak müracaatı üzerinden mümkün olabileceği rahat bir şekilde anlaşılacaktır.

7. Mülahaza: Hadis-i şeriflerin toplam sayısının tespitinde *Sahih-i İbn Hibban*, *Sahih-i İbn Huzeyme*, *el-Müstedrek* ve *es-Sünenü’l-Kübra li’l-Beyhaki*’nin hadis-i şerif sayılarının sayıma dâhil edilmesi durumunda dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

İbn Huzeyme’nin (v. 311) *Sahih*’inin geride geçtiği üzere eksik olması, ayrıca İbn Hibban’ın (v. 354) İbn Huzeyme’nin en önemli talebesi olması ve *Sahih*’inde onun vasıtasıyla yüzlerce hadis-i şerif getirmesi hadis-i şeriflerin toplam sayısının tespiti hususunda Murat Padak’ın dikkat etmesi gereken hususlardandı.

el-Beyhaki’nin *es-Sünenü’l-Kübra*’sı ile ilgili ise bilinmesi gereken husus ise şudur: el-Beyhaki (v. 458) el-Hakim en-Neysaburi’nin (v. 405) en önemli talebesi olmasının yanında eserlerinde ve özellikle *es-Sünenü’l-Kübra*’sında el-Hakim en-Neysaburi’den çokça rivayet getirmektedir.

el-İmam el-Beyhaki ile ilgili çeşitli kitapları bulunan Necm Abdurrahman Halef, *el-İmam el-Beyhaki Şeyhu’l-Fıkh-ı ve’l-Hadis ve Sahibü’s-Süneni’l-Kübra* (s. 80) adlı eserinde el-Beyhaki’nin el-Hâkim en-Neysaburi’den 10.000 civarında hadis rivayet ettiğini ve bunun 8491’ine *es-Sünenü’l-Kübra*’da yer verdiğini söylemektedir (ayrıca bk. ez-Zehebi, *Siyeru Alami’n-Nübelâ*, c. 18, s. 164 ve 165). 8491 sayısının Murat Padak’ın *es-Sünenü’l-Kübra* için verdiği 20095’in üçte ikisinden fazla olmasını dikkati nazara aldığımız zaman el-Hâkim en-Neysaburi’nin *el-Müstedrek*’in büyük bir kısmının el-Beyhaki’nin *es-Sünenü’l-Kübra*’ında tekrar olarak geleceği açıktır.

Netice olarak Peygamber Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem’in hadisi şeriflerinin toplam sayısı verilecekse kaynaklar hususunda ciddi titizlik gerekmektedir. Bu sayıyı tespit çalışmalarına başlamadan önce sayıyı hangi kaynaklar dikkati nazara alınarak çıkartılacağı hususunda düşünülmesi gerekmektedir.

2- Murat Padak, ilk dokuz hadis-i şerif kitaplarının (*Kütübü Tisa*’nın) sayılarını -ki toplamı: 63.159’dur- verdikten sonra “Tüm hadislerin yaklaşık yüzde 96’sı bu eserlerde yer aldığını” söylemektedir.

8. Mülahaza: Önceden de ifade ettiğimiz üzere Murat Padak, hadis-i şeriflerle ilgili verdiği farklı sayıları bizzat kendi mütalaa ve

araştırmasının neticesinde vermesi mümkün gözükmemekte iken bu sayılarla ilgili her hangi bir kaynak zikretmemektedir. Ancak Murat Padak'ın bütün hadis-i şeriflerin yüzde 96'sının *Kütübü Tisa*'da olduğunu iddia etmek bunun çok ötesinde bir durumdur. Müslüman bir kişinin ilimde ve özellikle hadis-i şerif ilimlerinde böyle büyük bir iddia da bulunmadan önce nefsinin muhasebeye çekip kendisinin böyle büyük bir lokmayı yemeye ehil olup olmadığına bakması gerekir.

9. **Mülâhaza:** Hafız İbn Hacer (v. 852) *Muhtasarı Zevaid-i Müsnedi'l-Bezzar ale'l-Kütübi's-Sitte ve Müsned-i Ahmed* adlı eserinde Ebu Bekir el-Bezzar'ın (v. 292) *Müsnedü'l-Bezzar*'ında bulup Murat Padak'ın zikrettiği dokuz kitaptan *Kütübü Sitte ve Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'de bulunmayan hadis-i şerifleri bir kitaba toplamıştır (bk. *Muhtasar-u Zevaid-i Müsnedi'l-Bezzar*, bsk. Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, thk. Sabri b. Abdilhalik Ebu Zer). Ve bu eserinde Hafız İbn Hacer (muhakkıkın rakamlandırmasına göre) bu yedi kitapta bulunmayan 2341 hadis-i şerif zikretmektedir.

Murat Padak'ın bütün hadis-i şeriflerin yüzde 96'sını oluşturduğunu söylediği *Kütübü Tisa*'nın toplam sayısı: 63.159'dur. Diğer taraftan bu dokuz kitaptan İbn Hacer'in dikkati nazara kitabında hadis-i şeriflerini almadığı yedisinin hadis-i şerif sayısının toplamı: 57.930'dur. *Kütübü Tisa*'nın geri kalan iki kitabı *el-Muvatta* ve *Sünenü'd-Darimi*'nin toplam sayısı ise: 5229'dur. Ancak Hafız İbn Hacer yine de bize 10.409 hadis-i şerifi ihtiva eden *Müsnedü'l-Bezzar*'da dokuz kitaptan yedisinde bulunmayan 2341 hadis-i şerif toplamıştır.

Diğer bir kitabımız yine Hafız İbn Hacer'in *el-Metalibu'l-Aliye bi Zevaidi'l-Mesaniidi's-Semaniye*'dir. Bu eserinde İbn Hacer 1. Müsedded b. Müserhed'in *Müsned*'inde, 2. Tayalisi'nin *Müsned*'inde, 3. Ebu Yala el-Mevsili'nin *Müsned*'inde, 4. İbn Ömer el-Adeni'nin *Müsned*'inde, 5. Ahmed b. Meni'nin *Müsned*'inde, 6. Haris b. Ebi Üsame'nin *Müsned*'inde, 7. Humeydi'nin *Müsned*'inde, 8. İshak b. Rahuyeh'in *Müsned*'inde, 9. İbn Ebi Şeybe'nin *Müsned*'inde ve 10. Abd b. Hümejd'in *Müsned*'inde bulup yine yedi kitap (*Kütübü Sitte ve Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'de) bulunmayan hadis-i şerifleri topluyor ve ulaşılan sayı: 4627'dir (bk. *el-Metalibu'l-Aliye*, bsk. Daru'l-Asıme).

Muasır araştırmacılarından Nebil Saduddin Cerrar, *el-İma ila Zevaidi'l-Emali ve'l-Ecza* adlı eserinde listesini verdiği (c. 1, s. 26-64) 346 adet kitabın *Kütübü Sitte*, *el-Muvatta* ve *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'de bulunmayan hadis-i şerifleri toplamıştır. Bu ise dokuz kitaptan *Sünenü'd-Darimi* hariç sekiz tanesi demektir ki toplam sayı olan 63.159'dan 59.753'dür. Yani geriye kalan sayı: 3406'dır ki toplam sayının yüzde 5,3'ünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte Nebil Saduddin Cerrar'ın ulaştığı sayı: 7437'dir.

3- Murat Padak, 13 ayrı hadis-i şerif kaynağından 102.691 sayısını verdikten sonra bu sayının mükerrer hadis-i şerifler sayıya katmamız durumunda elde edildiğini, mükerrerler çıkartıldığında ise sayının 28.000 civarı olacağını söylemiştir.

10. **Mülâhaza:** Bu sayıya hangi yolla ulaştığına dair en ufak bir ipucu dahi belirtmeyen Murat Padak'ın mezkûr 13 kitabın dörtte üçe yakınının mevkuf ve maktu olduğu iddiası tahlil edildiğinde vakıya uymadığına dair

mülâhazalar şöyledir:

a- *Sahihu'l-Buhari* ile ilgili İbn Hacer'in verdiği mükerrerli sayısı: 7082 - ki Murat Padak'ın verdiği sayı:7031- mükerrerler çıkartılarak elde edilen sayı ise: 4000 (civarı) olduğu düşünülmektedir ki bu toplam sayının yarısından da azdır.

b- *Sahih-i Müslim* ile ilgili verilen mükerrerli sayısı: 12.000 -Murat Padak'ın verdiği sayı: 5367- mükerrerler çıkartılarak elde edilen sayı: 4000 (civarı) olarak düşünülmektedir ki bu da mükerrerlerin üçte bir kadar olduğunu göstermektedir. Ancak İmam Müslim'in diğer kitaplara nazaran mütabaat türü rivayetleri çok fazla getirdiği geride (Not 1'de) aktarılmıştır. Bu sebeple İmam Müslim'in birçok hadiste “ حَدَّثَنَا قَتِيبَةُ، وَأَخْبَرَنَا ابْنُ رُمُوحٍ ” vb. isnadlarda başında iki hocasını zikrettiği hadisler velev ki hocalarının rivayetleri tamamen aynı lafızlarla gelmiş olsa da iki ayrı hadis- şerif olarak değerlendirilmiş ve bu şekilde 12.000 sayısına ulaşılmıştır (bk. ez-Zehebi, *Siyeru Alami'n-Nübela*, c. 12, s. 566). Bu bakımdan İmam Müslim'in *Sahih*'inde bulunan hadis-i şerifler için bu tür mükerrerlerin göz ardı edildiği 8.000 (civarı) bir sayı da zikredilmektedir. İraki de (v. 806) İmam Müslim'in *Sahih*'inde ayrı tarikleri *Sahihu'l-Buhari*'den daha fazla zikrettiği açıkça ifade etmektedir (bk. es-Süyuti, *Tedribu'r-Ravi*, c. 2, s. 371, thk. Avvame; İbn Hacer el-Askalani, *Tehzibü't-Tehzib*, c. 10, s. 127, bsk. Dairtü'l-Mearif en-Nizamiyye).

Netice olarak bu meziyette olan *Sahih-i Müslim*'de bile dörtte üçe yakın mevkuf ve maktu rivayetler yoksa neye itimaden 102.691 hadis-i şerifin sadece 28.000'ü merfu olduğu söylenebilir?

c- *Sünenü't-Tirmizi* için mükerrerler de toplam sayıya dahil edilerek verilen sayı daha çok 4000 üstü bir sayıydı -Murat Padak'ın verdiği sayı: 3924'dür-. Ancak İmam Tirmizi'nin *Sünen*'inde tekrar ederek getirdiği hadis-i şerif sayısı çok azdır (bk. Nuruddin İtır, *el-İmam et-Tirmizi ve'l-Müvazenetü Beyne Camiîhi ve Beyne's-Sahihayn*, s. 99). Nitekim İmam Tirmizi ve *Sünen*'iyle ilgili 3 ciltlik kaliteli bir çalışma ortaya koyan Mahmud Adab el-Hamş el-İmam et-Tirmizi ve *Menhecuhu fi Kitabihî'l-Camii* adlı eserinde (c. 1, s. 181-189) bu konu ile ilgili uzun bir bahis açmıştır. Mahmud Adab el-Hamş bu bölümde açıkça İmam Tirmizi'nin kitabında mükerrer hadis-i şeriflerin 100 üstünde olduğunu ifade etmektedir. Bu ise takriben *Sünenü't-Tirmizi*'nin kırkta birini teşkil etmektedir.

Aynı şekilde diğer kitaplarla ilgili ciddi incelemeler de benzeri hususları ortaya koyacaktır.

4- Murat Padak 13 ayrı hadis-i şerif kaynağından ulaştığı 102.691 sayısından mükerrer hadis-i şerifleri çıkardıktan sonra 28.000 civarı, bu sayıdan da mevkuf ve maktu rivayetleri çıkardıktan sonra 11.000 civarı rivayet kalacağını söylemektedir. Devamla bu 11.000 sayının içinde sahih, hasen ve zayıf hadislerin bulunduğunu, sadece sahih hadis-i şeriflerin ise 4400 civarı olacağını söylemektedir. Daha sonra ise sahih ve hasen hadis-i şeriflerin toplam sayısının 10.000 civarı olacağını söylemektedir. Murat Padak devamla bu 10.000 civarı hadis-i şerifin büyük kısmının namaz, oruç, zekât, abdest ve ahlak ile ilgili olduğunu söylemektedir.

11. **Mülâhaza:** Murat Padak'ın bu iddialarıyla ilgili birçok mülâhaza da bulunmak mümkün olmakla birlikte en önemli mülâhaza kendisine Allah Teâlâ'nın dininde recmen bi'l-gayb konuşmanın büyük vebal olduğunun hatırlatılması olacaktır. Ayet-i kerime:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ
وَالْأَفْئَادَ كُلُّ سُلْأ وَلَئِكَ كَانَ عِنْدَهُ مَسْنُونٌ

"Kendisi hakkında sana ait hiçbir bilgi olmayan şeylerin ardınca gitme. Kulak, göz ve gönül, bunların hepsinden insan sorumludur" (İsra suresi, ayet-i kerime no.: 36).

İhtimal ve farklı mülâhazaların bulunduğu, netameli ve birçok açıdan dikkati nazara alınması gereken dağınık bir konuda, kesin sayıları bir ilim adamının değil ilim ne olduğunun az biraz koklayan bir kimsenin vermesi mümkün değildir.

12. **Mülâhaza:** Murat Padak sadece sahih hadis-i şeriflerin 4400 civarı olacağını ifade ederken aslında bu iddiasını direk veya dolaylı olarak İbn Hacer el-Askalani'nin *en-Nüket ala Kitab-i İbni's-Salah*'dan (s. 137, bsk. Daru'l-Mizan) almaktadır.

İbn Hacer el-Askalani, ise bunu Ebu Cafer Muhammed b. el-Hüseyin el-Bağdadi'den nakletmektedir. Ebu Cafer el-Bağdadi *et-Temyiz* adlı eserinde Süfyan es-Sevri (v. 161), Şube b. el-Haccac (v. 160), Yahya b. Said el-Kattan (v. 198), Abdurrahman b. Mehdi (v. 198) ve Ahmed b. Hanbel'in (v. 241) Peygamber Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem'e ait (ahkâmla ilgili olan) hadis-i şeriflerin 4400 (civarı) olduğunu söylediklerini nakletmektedir. İbn Hacer, bundan maksadın tekrarsız sahih olan hadis-i şeriflerin kastedildiğini söylemektedir.

Ancak bu ibareyle ilgili üç hususun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

- 4400 sayısı Murat Padak'ın iddia ettiği gibi bütün sahih hadis-i şeriflerin sayısı değil bilakis yukarıda da ifade edildiği üzere ahkâmla ilgili olanlar kastedilmektedir.
- İbn Hacer, sahih hadis-i şerifler ifadesi ile ahkâm (fıkıhta) ihticac (delil olarak kullanılabilecek) sahih ve hasen hadis-i şerifleri kastediyor olması gerekmektedir.
- Bu sözü Süfyan es-Sevri ve diğer imamlardan nakleden Ebu Cafer Muhammed b. el-Hüseyin el-Bağdadi'nin durumu ile ilgilidir ki eğer bu kişi İbn Hacer'in *Lisanü'l-Mizan*'ında (c. 7, s. 94) zikrettiği kimse ise onun hakkında hafız İbnü'l-Mevvak'tan (v. 642) bu kimsenin sözüne itibar edilmeyecek birisi olduğu ifadesini nakletmektedir.

13. **Mülâhaza:** 10.000 civarı sahih ve hasen hadis-i şerifin ibadet ve ahlakla ilgili olduğunu söylemek "İslam dinin bütün insan hayatını kuşatan; muamelat (mali hukuk), ukubat (ceza hukuku) ve diğer hukuka şamil olmadığını ve İslam'ı sadece ibadet ve ahlak dini olarak gören kimselerin iddialarının tekrarı değil midir?

5- Murat Padak, hadis-i şerif eserlerinde geçen sayıların birkaç rakam değişebileceğini söyleyip bunun misali olarak "إنما الأعمال بالنيات" (Ameller

niyetlere göredir) hadis-i şerifini vermiş ve bu hadis-i şerifin kaynaklarda 221 defa geçtiğini söylemiştir.

14. **Mülâhaza:** Murat Padak gerçekten bu hadis-i şerifi bütün kaynaklarda tarayıp küsuratlı kesin 221 sayısına nasıl ulaşmıştır? Mahtut (el yazma) eserler bir köşeye basılı olan eserlerin hepsine müracaat etmiş midir? Etmesinin mümkün olmadığı aşikârdır. Bundan daha önemlisi böyle bir sayı verip bir sorumluluk altına girmenin gerekliliği nedir? “Hadis-i şerif eserlerinin birçoğunda bulunmaktadır” ifadesi yeterli değil midir?

6- En son olarak Murat Padak, şöyle demektedir: “Bir cümle dahi olsa ona hadis-i şerif deniyor. Örneğin: Kişi sevdiği ile beraberdir. Bu hadis de sayılır. Bu yönüyle baktığımız zaman Peygamber Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem’in tüm hadis-i şerifleri yaklaşık 300 sayfalık bir kitap kadar yer tutar. Hadis-i şeriflerle dalga geçenlerin on yılda 50 kitap yazması normal gelirken Peygamber Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem’in tüm sözlerinin bir kitap kadar olması onlara garip gelmektedir”.

15. **Mülâhaza:** Murat Padak’ı bütün hadis-i şeriflerin 300 sayfalık bir kitap kadar olabileceği neticesine ulaştıran mukaddimelerin/önergelerin gerçeği yansıtmadığını geride izah ettik. Ancak bu husustan daha önemli bir husus ise o da Murat Padak’ın -zannınca- hadis-i şerifleri savunurken kullandığı üslup ve dildir. Hadis-i şerif inkârcılarına bir şeyler anlatacağım gayreti içinde kişinin kendi aidiyetlerinden bu derece taviz vermesi ciddi düşündürücü bir durumdur. Bu kısa yazıda diğer hatalı sayımlar ve benzeri tahmini iddialar bir tarafa Murat Padak’ın asıl bu zaviyeden kendisini muhasebeye çekmesi gerekmektedir. Müsteşrik ve takipçilerine karşı savunmacı dilin Müslümanlara getirisinden kıyas götürmeyecek derecede götürüsü olmuştur.

Ayet-i kerimede buyurulmaktadır ki:

وَقُلِّبَ الْإِنِّ حَقُّ مَنْ رَّبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنْ زِلْنَا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَوْ حَاطَ بِهِمْ سُرَادِقَهَا.

Peygamber Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem adına konuşup sahih hadis-i şerifler 4400 kadardır diyebilecek kadar onun hadis-i şerifleriyle ilgili büyük iddialarda bulunabilecek olan bir kimsenin üslubuna dikkat edip deliliyle hakkı savunup karşı tarafa bir şeyler anlatacağım adı altında aidiyetlerden tavizler vererek onlara güzellmeler yapmaması gerekir.

لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ

İmam Buhari, *Sahih*’inde (hadis-i şerif no.: 4378) rivayet etmektedir ki: Müseylimetü’l-Kezzab Medine’ye gelip ve Bintü’l-Haris b. Küreyz’in evine (misafir olarak) konakladı. Peygamber Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem, hatibi Hazreti Sabit b. Kays b. Şemmas Radıyallahu Teâlâ Anh’la birlikte Müseylime’nin yanına gitti. Peygamber Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem’in elinde bir kamış (odun parçası) bulunmaktaydı. Peygamber Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem, Müseylime ile konuşma esnasında Müseylime şöyle dedi: “Eğer senden sonra idareyi bize verirsen (sana tabi

olurum)". Bunun üzerine Peygamber Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem: "Eğer benden şu elimdeki kamışı (odun parçasını) isteseydin sana onu vermezdim. Ben senin, hakkında rüya gördüğüm kimse olduğuna inanıyorum. Bu Sabit b. Kays'tır ve sana gerekli cevabı verecektir" diyerek oradan ayrılır.

Yazının buraya kadar olan bölümünde Murat Padak'ın kısa yazısından önemli görülen yerlerin muhtasar tahlil ve tenkidi yapılmıştır.

Diğer taraftan belli bir kitabın hadis-i şerif sayı değeri veya bir kitaba bağlı kalmadan genel olarak verilen hadis-i şerif sayı değerlerinin farklı olması sebebine değinilmesi gerekmektedir. Özellikle terkim (sayım) yapılırken takip edilen metodun farklı olmasına binaen farklı sayı değerleri verilmiştir. Farklı sayıların verilmesine sebep olan bu hususların bir kısmı maddeler halinde aşağıda zikredilmektedir:

1- İki ayrı sahabeden gelmesi durumunda hadis-i şerif ayrı hadis olarak mı telakki edilecek, yoksa tek hadis mi kabul edilecek? Bu mesele aslında daha çok hadis ilimlerinin usul/teknik meselelerinden olup bu tür hadis-i şerifler kadim âlimlerimizce kendi fenlerine uygun olarak iki ayrı hadis olarak kabul edilmektedir. Doğal olarak toplam sayıda bu tür hadis-i şeriflere kadim âlimler gibi yaklaşanlarla meseleye bu zaviyeden bakmayanlar arasında sayım farklarının bulunması kaçınılmazdır (bk. İbn Hacer, *en-Nüket ala Kitab-i İbni's-Salah*, s. 136, bsk. Daru'l-Mizan).

2- Bir kısım hadis-i şeriflerin tariklerinde/isnadlarında ziyade kısımlar bulunmaktadır. Bu ziyadelerin ayrı bir hadis olarak mı yoksa aynı hadisin bir cüzü/parçası olarak mı kabul edileceği hususunda doğal olarak ihtilaf bulunmaktadır. Örnek olarak "hadis-i Cibril" olarak meşhur olan rivayet birkaç sahabe vasıtasıyla gelmektedir. Hadis-i şerif İmam Müslim'in *Sahih*'inde (hadis-i şerif no.: (8) 1) Hazreti Ömer Radıyallahu Teâlâ Anh'ın rivayetiyle: "بَيِّنْتُمَا زَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ، إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ بَيَاضِ الثَّيَابِ، شَدِيدُ سَوَادِ الشَّعْرِ" bir gün sahabeler Peygamber Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem'le birlikte oturmakta iken beyaz temiz elbiseli birisi (Cebrail Aleyhisselam) çıkıp gelir ve Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem'e İman, İslam, İhsan ve Kıyamet alametleri ile ilgili sorular sorup cevaplar alır... şeklindedir. Aynı hadiseyi Hazreti Ebu Hüreyre Radıyallahu Teâlâ Anh ta rivayet etmektedir, İmam Ebu Dayud'un *Sünen*'inde (hadis-i şerif no.: 4698) rivayetin bu kısmından önce: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْلِسُ بَيْنَ ظَهْرِي أَوْ صَحَابِيهِ" Peygamber Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem Ashab-ı Kiram arasında oturur da onu tanıyamayan uzak bölgeden birisi geldiğinde "Aranızdan kim Muhammed'dir?" şeklinde sormak zorunda kalırdı. Bunun üzerine Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem'den üstüne oturabileceği (ve etrafındaki kimselerden temayüz edeceği) bir yapma hususunu sorup böyle bir yer yaptık. Bir gün Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem oraya oturdu, biz de etrafında oturmuştuk..." şeklinde başlayıp devamla Hazreti Cibril Aleyhisselam'ın gelip sorular sormasını anlatmaktadır.

3- Geride geçtiği üzere özellikle İmam Müslim, *Sahih*'ine hadis-i şerifleri iki ayrı hocası vasıtasıyla getirmektedir. Nitekim bunun misalini ez-Zehebi'den naklederek "حدثنا قتيبة، وأخبرنا ابن رُمح" şeklinde vermiştik.

Nitekim bu husus *Sahih-i Müslim*'in mükerrerli toplam hadis-i şerif sayısının 12.000 (civarı), mükerrersiz 4000 (civarı) olup aradaki farkın fazla olmasının sebebiyet verdiği geride geçmişti. Bu durum özellikle İmam Müslim'in *Sahih*'inde bulunmakla birlikte onun kitabına has bir durum da değildir.

4- İkinci durumun benzeri bir durum özellikle İmam Buhari'nin *Sahih*'i için geçerlidir. İmam Buhari'nin tam isnad ve metniyle bir hadis-i şerifi zikrettikten sonra "تابعه شعیب، ویونس" ve benzeri ifadeler kullanarak isnadda bulunan bir raviye falanca ve falancanın mütabaatı/takviyesi (aynı rivayeti onun rivayet ettiği gibi rivayet etmesi) bulunduğunu ifade ettiği birçok yer var. İbn Hacer el-Askalani geride geçtiği üzere *Sahihu'l-Buhari* için 7397 sayısını vermektedir ki bu sayıda mevkuf, maktu, muallak ve mütabaat şeklinde gelen rivayetlerin dâhil olmadığını açıkça ifade etmektedir. Mütabaat şeklinde gelen rivayetlerin sayısını İbn Hacer 341 olarak vermektedir (bk. *Hedyü's-Sari*'de (c. 2, s. 1258-1268)).

5- Bir kısım rivayetlerin merfu mu mevkuf mu olduğu hususunda âlimlerin ihtilafı söz konusudur. Bu rivayetlerin merfu kabul edilmesi durumunda toplam sayıya etkisi olacağı ise aşikârdır.

6- Detayda bir kısım farklılık veya fazlalık-eksiklik bulunan İki ayrı metnin aynı kıssayı mı yoksa farklı kıssaları mı ait olduğu hususunda vaki olacak ihtilaf ta hadis-i şeriflerin toplam sayısında ihtilafa sebep olacaktır.

Bunun örneği ise Ramazan ayında orucu bozulan sahabi ile ilgili hadis-i şeriftir ki Hazreti Ebu Hüreyre Radıyallahu Teâlâ Anh ve Hazreti Aişe Radıyallahu Teâlâ Anha vasıtasıyla gelmektedir. Hazreti Ebu Hüreyre Radıyallahu Teâlâ Anh buyurmaktadır ki: "Bir kişi Ramazan'da orucunu bozdu da Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem kendisine ya bir köle azat etmesini veya iki ay peş peşe oruç tutmasını veyahut ta altmış fakiri yedirmesini emretti. Bunun üzerine o kişi "Bunları bulamam (veya yapamam)" dedi. Bu esnada Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem'e bir sepet hurma getirildi. Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem, "Bunu al ve (kefaret amaçlı) sadaka olarak ver" dede. Bunun üzerine o kişi "Benden daha muhtaç birisi yok (ki ona sadaka olarak vereyim)!". Bunun üzerine Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem, mübarek dişleri gözükmünceye kadar güldü" (bk. *Sahih-i Müslim*, hadis-i şerif no.: 1111 (83)).

Diğer rivayet ise Hazreti Aişe Radıyallahu Teâlâ Anha naklettiği rivayettir ki: "Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem'e bir kişi gelip "0 (kendisini kastederek) yandı dedi. Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem, "Ne oldu?" buyurdu. O kişi "Ramazan'da ailemle birlikte oldum" dedi. Aynı mecliste Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem'e bir sepet geldi. Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem buyurdu "0 yanan kimse nerededir?". O kimse "Benim" diye cevap verdi. Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem, "Al bunu, sadaka olarak ver" buyurdu. Bunun üzerine o kimse "Benden daha muhtaç olan birisine mi? Benim evimde herhangi bir yemek bulunmamaktadır" dedi. Bunun üzerine Efendimiz Sallallahu Teâlâ Aleyhi ve Sellem, "0 zaman bunu siz yiyin" dedi.

Hazreti Ebu Hüreyre Radıyallahu Teâlâ Anh ve Hazreti Aişe Radıyallahu Teâlâ

Anha'nın rivayetleri bir kısım âlimlere göre tek vakıaya ait farklı rivayetler olduğu düşünülürken bir kısım âlimler bu iki rivayeti iki ayrı vakıa/hadis olarak değerlendirmektedirler (konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Hamza Muhammed Vesim el-Bekri, Teaddüdü'l-Hadise fi Rivayati'l-Hadisi'n-Nebevi).

7- Bu saydığımız teknik maddelere ilaveten elbette sayım tekniğinin farklı olması sebebiyle bir kitabın iki farklı baskısında toplam hadis-i şeriflerin sayısı hususunda farklı sonuçlar elde edilebilmektedir. Geride geçtiği üzere Muhammed Fuad Abdülbaki'nin *Sahih-i Müslim*'le ilgili terkimi bu kabildendir.

8- Mezkûr maddelere ilaveten bir kısım sayım hataları da bir kitabın iki farklı baskısında toplam hadis-i şeriflerin sayısı hususunda farklı sonuçlar çıkmasına sebebiyet vermektedir. Özellikle bastığı kitaba tahkik/edisyon kritik veya diğer hususlarda herhangi bir itina göstermeyen Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye gibi yayınevlerinin verdiği sayılar diğer baskılarda verilen sayılardan farklılık arz edebilmektedir.

9- Diğer bir husus ise basılan kitabın tahkiki/edisyon kritiği esnasında toplatılıp metnin oluşturulması esnasında mukabelesi yapılan nüshalarla ilgilidir. Buna binaen bir kitabın iki ayrı baskısında ulaşılabilen nüsha sayısı ve kalitesi farklılığı o kitabın toplam hadis-i şerif sayısının farklı olmasına da etki etmektedir. *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'in Şeyh Şuayp Arnaut riyasetinde yapılan tahkik çalışmasının Müessesetü'r-Risale'den yayınlanan baskısının toplam hadis-i şerif sayısı: 27.647 iken Şeyh Ahmed Mabed Abdülkerim riyasetinde yapılan tahkik çalışmasının Meknez'den yayınlanan baskısında sayı: 28293'tür. Birinci baskıdaki toplam sayının 646 kadar eksik olmasının sebebi tam veya eksik olarak elde edilen nüsha sayısının 13 iken (bk. c. 1, s. 104-132) ikinci baskıda temin edilen nüsha sayısı (eski Meymeniyye baskısı da dahil) 38'dir (bk. c. 1, s. 80م152).

وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين